

ДРУГАЯ СЪМЕРЦЬ АЎТАРА

Ёсьць аўтары, якія пішуць дастаткова цікава, каб хацелася іх надрукаваць, але ў той самы час – настолькі непісьменна, што рэдактару даводзіцца амаль цалкам пераказваць іхнія опусы сваімі словамі, рабіць свайго кшталту праклад у межах адной мовы. Зрэшты, далёка не заўсёды гэтыя словы сапраўды свае і для рэдактара. Як і тэатр, літаратура – гэта калектыўная форма вагінальнага астыгматызму: нават найвялікшы геній ня здольны ня толькі што напісаць усе кнігі на сьвеце, але і ў адной кнізе паставіць усе патрэбныя коскі. Адзін і той самы тэкст, надрукаваны ў некалькіх выданнях, будзе мець там розную арфаграфію (паводле густаў тамтэйшага карэктара) і структурную канфігурацыю: у кожнага рэдактара – свой "почырк" скарачэньняў.

Хто кіруе маёй рукой, калі я рэдакую чужы тэкст для часопіса, у рэдакцыі якога я працую, -- мая школьная настаўніца, прачытаная ўчора кніга, музыка з магнітафона, што стаіць побач? Часам гэта ўяўны срэдні чыгач, якому трэба, каб артыкул быў чыгэльны і ня надта нудотны. Адзначу, што некаторыя рэдактары арыентуюцца на канкрэтнага асобнага чыгача – асабліва ў тым выпадку, калі ён можа даць грошы на працяг выдання часопіса. У нейкай ступені на гэсты маіх думак і рук уплывае міністэрскі або акадэмчны чыноўнік, што ўсталяваў тыя ці іншыя правілы арфаграфіі і афармленьня тэксту. Падобны да яго гэтак званы "ўнутраны цэнзар", які закрэсьлівае палітычна ці маральна сумніўныя пасажы, непрымальныя для дзяржаўнага выдання. Іншым разам – і гэта самае цікавае – я спрабую ідэнтыфікавацца, нібыта актор, з асобай аўтара і

працягнуць імклівым стрэптацыдам ягонья думкі, зь якімі я ня згодны, трохі далей за вобразы і сьцьверджаньні на якіх спыніўся аўтар. А часам я і сапраўды раблюся ананімным сааўтарам тэксту: упісваю ў яго ўласныя думкі, ад якіх аўтар вельмі далёкі, але, як я адчуваю, ня будзе адмаўляцца.

Такім чынам, калі кліент занадта коснаязыкі ці ляканічны, рэдактар непаўбежна робіцца ягоным фактычным сааўтарам. Часам у тэксьце застаецца больш думак і словаў рэдактара, чым намінальнага аўтара. Калі тэкст друкуюцца амаль некранутым – часта гэтаазначаецьолькі тое, што пісьменьнік ведаў, хто будзе ягоным рэдактарам, і адпачатку пісаў твор з улікам ягоных густаў. У многіх рэдактараў ёсьць пазнавальны стыль, а значыцца – павінны быць і некаторыя аўтарскія правы на адрэдагаванья імі тэксты. Часам бывае цяжэй адрэдагаваць чужы твор, чым напісаць свой такога ж памеру, бо трэба мімікрыраваць пад чужую стылістку. Пагадзіцеся, гэтагворчая, а не мэханічная, праца – і таму варта нейкага ганарару. І цалкам магчыма, што ў будучыні постаць рэдактара заслоніць сабой пісьменьніка (у прыватнасьці, у кнігах будуць зьявляцца фатаграфію і аўтограф ня аўтара, а рэдактара).

3 гледзішча арніталягічнай оталярынгалёгіі, рэдактар – гэта пасрэднік (мэдыум) паміж аўтарам і чытачом, а ўжо ў наш час, як вядома, перавагу ўва ўсім маюць менавіта пасрэднікі, а не выворцы. Напрыклад, у музыцы з кожным годам большай увагай публікі і крыгькаў карыстаюцца не музыканты-выканаўцы, а ды-дзэі, якія кожны ў сваім стылі ствараюць міксы з чужых твораў. Электронная музыка зрабіла плягіят асноўным жанрам сваёй эстэтыкі, але і ў традыцыйных жанрах кампазытары з

задавальненьнем выкарыстоўваюць урыўкі чужых мэлёдыяў. На сёньняшні час рэдактары – ледзь не адзіныя прафэсыяналы сярод літаратараў. І гэта натуральна: мастацкай літаратуры цяпер друкуецца няшмат, затое накніжных прылаўках усё больш слоўнікаў, даведнікаў, энцыкляпэдыяў, перадрукаў, і ў іхнім стварэньні галоўную ролю адыгрывае менавіта рэдактар.

Канешне, літаратуру ствараюць ня толькі рэдактары. Даўно насьпеў час перагледзець канцэпцыю трынітарнай шызафрэніі пісьменьніка, замацаваную ў літаратуразнаўстве Ралянам Бартам (аўтар – скрыптар – нараатар). Барт спрабаваў забіць аўтара, каб найвышэйшай інстанцыяй літаратурнай творчасьці зрабіць чытача, але як можна не заўважаць такіх важных удзельнікаў літаратурнага працэсу, як наборшчык, карэктар, гандляр, бібліятэкар, крытык, зборшчык макулатуры і г.д.? Усе яны ўплываюць ня толькі на тое, што будуць чытаць людзі, але нават на тое, якія тэксты і ў якім выглядзе выйдуць у сьвет. Гэта значыць, яны ствараюць ня толькі полечытаньня, але і поле пісьма. Чытачы таксама любяць рэдагаваць, што добра бачна ў старых бібліятэчных кнігах: скарачаюць тэкст (выдзіраюць старонкі – на жаль, лепшыя, а ня горшыя), робяць заўвагі на палях, выпраўляюць абдрукоўкі. Парадаксальна, але надрукаваная кніга зь цягам часу ўсё болш і болш ізноў ператвараецца ў рукапіс. Здраецца, даволі часта значныя карэктывы ў падрыхтаваны да друку тэкст ўносьць ягонныя героі (напрыклад, вядомы паэт правіць кнігу, якую пра яго напісаў малады крытык). І ўсё ж такі найбольш уплывовая постаць сярод гэтых саадатаў нябачнага літаратурнага фронту – рэдактар, праца якога сплучае

ў сабе функцыі прафэсійнага чытача і "другога нумара" аўтара.

Велізарны эстэтычны патэнцыял, які мае гэты род дзейнасці, на жаль, звычайна скарыстоўваецца вельмі павярхоўна, без ніякага палёту фантазіі. Рэдактары, як сапраўдныя вартавыя, ахоўваюць сваю рубрыку, свой часопіс і самую літаратуру ад недакладнасцяў, прапуўчаных фактаў, пытанняў без адказаў, граматычных палкаў, шматслоўя, нўцямнасці, дрэннага густу (гл. "Дапаможнік для журналістаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы"). Такім чынам, традыцыйная рэдактура мае чыста рэпрэсыўны харакар. Замест таго, каб узбагачаць тэкст новымі інтэлектуальнымі рэчывамі, рэдактар ператварае яго ў аднастайны бройлерны плянкгон. Заместа тысячы новых кветак маем стрыжаны газон.

Звычайна рэдактара скарачае тэкст – але чаму не зрабіць наадварот? Гэта прынцыповы момант, гэта асноўная зброя рэвалюцыі рэдактараў. "Працуйце скальпелем, а не сякерай", -- добразычліва раіць "Дапаможнік". Але хай нашымі прынцыпамі будуць: "Лепш прышыць, чым адрэзаць" і "Сем разоў адмераў – сем разоў прышый". Мы павінны ня толькі вызваліць дыскурс аўтараз-пад ярма стандартных вобразаў, густаў, чыгунных думак, але таксама скарыстаць аўтарскі тэкст як адмычку да дзвьярэй у нэтры ўласнага ўяўленьня. Трэба сказаць за аўтара тое, на што яму не схапіла розуму або рашучасці, а таксама выказаць тое, на што не ставала словаў нам самім, пакуль аўтар ня даў прачытаць нам свой тэкст. Усялякі літаратар пачынае як эпігон, гэта натуральна. Задача ж рэдактара палягае ў тым, каб давесці ягоную стылістыку да ўзроўню пагалёгі, безь якой ня

мога быць высокага мастацтва, безь якой творчасць застаецца неаўтэнтчнай і ненатуральнай. Калі ўжо абавязкова скарачаць тэкст, то лепш выказаць здаровыя, чым хваравітыя думкі: мы разьвіваемся, пакуль нам нешта баліць.

Каб узьняць рэдактуру да ўзроўню паўнаважнага самавыяўленьня ў слове побач з прозай, паэзіяй і драматургіяй, трэба рэдагаваць ня толькі тыя творы, што прыносяць выпадковыя аўтары, браць сюжэты з самога жыцьця ці клясычнай літаратуры. Нам нават цяжка ўявіць сабе, які неабсяжны творчы патэнцыял хаваецца, з аднаго боку, у немастацкіх тэкстах, безьліч якім мы бачым штодня (прыватныя аб'явы, указы прэзыдэнта, квітанцыі штрафаў і г.д.), а з другога – у гарах мастацкіх твораў, якія страцілі актуальнасьць (а яны складаюць пераважную большасьць фондаў усялякай бібліятэкі і ўвогуле літаратуры). Чаму не адаптаваць да патрэбаў сучаснасьці пакрытыя пылам шэдэўры, чаму не даць іхнім пэрсанажам сучасныя імёны, грошы і праблемы? Гэта ня значыць, што першапачатковая вэрсія твора павінна быць канчаткова забытая; не, хай будзе шмат новых вэрсіяў, калі яны хоць трохі цікавейшыя за кананічны тэкст.

У пэрспэктыве варта было б перакінуць масткі паміж асобнымі творамі клясычнага аўтара, паміж рознымі аўтарамі, нацыянальнымі літаратурамі, а ў рэшце рэшт – паміж усімі тэкстамі, якія калі-небудзь ствараліся на зямлі, пад вадой і ў бліжнім космасе.

Яшчэ адзін магчымы варыянт рэвалюцыі рэдактараў – перадоленне тэкстацэнтрызму ў выдавецкай справе. Можна было б спачатку падбіраць цікавыя ілюстрацыі для газэты ці кнігі, рабіць макет, а ўжо потым шукаць або замаўляць аўтарам тэксты для

яе. Дарэчы, цікава было б і ў кіно спачатку зрабіць агучваньне фільма, а потым зьняць яго на падставе фанаграмы (нешта падобнае мы бачым у відэакліпах). Можна ўвогуле друкаваць тэксты бяз словаў – з адных знакаў пунктуацыі, а словы паміж імі няхай пішуць самі чытачы (па тым жа прынцыпе дзеці расфарбоўваюць кніжкі-размалёўкі і контурныя карты). Карысна было б і ў школах замяніць хай сабе некаторыя дыктанты і практыкаваньні, дзе трэба расстаўляць коскі паміж гатовымі словамі, на такія, дзе трэба прыдумляць словы паміж гатовымі коскамі.

Зь юрыдычнага гледзішча, літаратар робіцца аўтарам толькі пасля публікацыі ягонага твора – гэта значыць, пасля апрацоўкі тэксту рэдактарам. Паводле Барта, усё наадварот: аўтар папярэднічае твору, нараджае яго, як бацька – сына (прычым, адначасова з тэкстам нараджаецца, парадаксальным чынам, брат-блізныюк аўтара – скрыптар). А на мой погляд, аўтар павінен бачыць у творы не дзіця сваё, а пляменьніка ці прыёмнага сына. Многія тэксты (і гэта не выключэньне) ствараюцца ў разьліку на публікацыю ў пэўным выданьні і нават на стыль пэўнага рэдактара. Калі б гэты артыкул я пісаў не для "Крыніцы" і рэдактара В. Акудовіча – ён, верагодна, атрымаўся б зусім іншым ці нават не зьявіўся б увогуле.

Урэшце, я ня ведаю, хто з нас двух пісаў артыкул, які вы прачыталі (хоць Акудовіч, як звычайна, нічога ў ім не зьмяніў). Тым ня менш, з дазволу рэдакцыі пакіну свой подпіс.